

ВІДГУК

офіційного опонента Дутко Олени Миколаївни
на дисертацію ТОНКОНОГ ІРИНИ ВІТАЛІЇВНИ
«Підготовка вчителів у Полтавській губернії у ХІХ ст. – 1917 р.»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук зі спеціальності
13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Зважаючи на переломний момент у розвитку освітньої справи України посилюється актуальність питання підготовки вчительських кадрів до професійної діяльності в оновленій українській школі. Стрімке впровадження інновацій в педагогічну практику вимагає, з одного боку, зосередження зусиль та ресурсів на виявлення інноваційного потенціалу сучасного культурно-освітнього розвитку, а також на проектування його у майбутньому. З іншого боку, на часі необхідним є глибоке усвідомлення, систематизація й узагальнення досвіду минулого, вивчення й актуалізація творчої спадщини попередніх поколінь, що сприяє усвідомленню загального розгортання історико-педагогічного процесу в Україні, уникненню повторення помилок, які гальмують розвиток освітньої галузі, не дають можливості забезпечити якісну освіту, адекватну сучасній історичній добі. Виходячи з цих міркувань, а також взявши до уваги, що саме ХІХ століття сучасні дослідники називають часом становлення і розвитку мережі закладів, покликаних готувати фахівців для роботи у середній та вищій школі, цілком своєчасним і доречним вважаємо прагнення Тонконог Ірини Віталіївни цілісно висвітлити й схарактеризувати процес розвитку педагогічної освіти в Полтавській губернії протягом ХІХ ст. – 1917 р. з метою актуалізації культурно-освітніх надбань минулого.

Іншим суттєво важливим аспектом, що визначає ступінь актуальності виконаного дослідження, є те, що на сучасному етапі затребуваними є

студіювання регіоналістики, на основі яких можна виявити особливості розвитку історико-педагогічного процесу, розкрити специфічні, типологічні його характеристики, притаманні конкретному краю, області, регіону, тим самим збагатити вітчизняну історію педагогічної думки та практики. Відзначимо, що сам дисертант вказує на це.

Науковий інтерес до даної проблеми зумовлений також суперечністю між об'єктивною потребою в осмисленні процесу становлення, формування фахової підготовки вчителів упродовж XIX ст. – 1917 р. на теренах Полтавської губернії як окремого суспільно-культурного феномену та відсутністю комплексного дослідження, що дозволяє презентувати цілісне бачення даного явища.

Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень Інституту педагогіки НАПН України за напрямом «Диференційований підхід в історії української школи (кінець XIX – перша третина XX ст.)».

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

На нашу думку, головним науковим результатом дисертації І.В. Тонконог є цілісна реконструкція процесу становлення професійної підготовки вчителів у різних навчальних закладах Полтавської губернії за понад столітній період.

Заслуговує позитивної оцінки ґрунтовне вивчення історіографії досліджуваного питання, що підтвердило відсутність цілісних і системних розвідок з даної проблеми і водночас аргументувало доцільність висвітлення формування мережі закладів педагогічної освіти у краї як певної регіональної моделі, у загальних рисах характерної й для інших підросійських українських губерній.

Серед вагомих результатів наукового дослідження, здійсненого І.В. Тонконог, виокремлення найважливіших політичних і соціально-культурних подій досліджуваного часу, що вплинули на становлення вчительської справи в Російській імперії загалом та у Полтавській губернії зокрема; визначення тенденцій розвитку педагогічної освіти у Полтавській губернії в XIX ст., до яких автор віднесла: 1) поступова централізацію управління педагогічною освітою; 2) початок процесу (хоча й не поступального) демократизації освіти, зокрема й

педагогічної; 3) об'єктивна потреба в організації професійних педагогічних навчальних закладів; 4) зростання в губернії кількості різнотипних педагогічних навчальних закладів. З метою відновлення історичної справедливості, Іриною Віталіївною уточнено також негативні тенденції у формуванні мережі закладів педагогічної освіти у краї, серед яких: строкатість і несистемність середньої і початкової освіти, відсутність єдності у підходах до організації фахової підготовки вчителів, наявність недемократичних засад організації і управління підготовки вчителів (русифікаційні, цензурні процеси).

Заслуговує на увагу достатній об'єм додатків у дисертації, які кількісно представляють проміжні результати проведеного дослідження, аргументують узагальнені твердження. Наприклад, додаток Т супроводжує порівняльний аналіз навчальних планів різних закладів Полтавської губернії, який проводить дисертант на с. 156.

Важливим результатом здійсненого дослідження вважаємо реконструкцію ідей і поглядів тогочасних маловідомих педагогів досліджуваного регіону (М. Григоревського, Г. Істоміна, О. Левитського, М. Дашкевича, І. Ризенко), які впливали на організацію і визначали специфіку освітньої справи в межах Полтавської губернії.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

Дисертація І.В. Тонконог безперечно має наукову новизну, оскільки конкретизує, розширює знання про процес становлення і розвитку професійної підготовки вчителів у різних навчальних закладах Полтавської губернії. Спираючись на архівні, науково-історичні джерела здобувач поступово розкрила формування системи професійної підготовки вчителів в означеному регіоні: від дискретно виникаючих практик підготовки молоді до навчання дітей (Інститут шляхетних дівчат, чоловічі гімназії) до мережі різних за цілями і рівнем освіти навчальних закладів, що, у тому числі, давали їй право на вчителювання; від підготовки вчительства у межах загальноосвітніх навчальних закладів (гімназії, реальні училища, парафіяльні училища) до навчання їх у професійно зорієнтованих закладах освіти (учительська семінарія, учительський інститут);

від організації позаінституційних освітніх установ (учительські курси) до інституційних педагогічних освітніх закладів (учительські семінарії та інститути); узагальнила досвід роботи самодіяльних, організованих за громадської ініціативи різноманітних курсів з підготовки освіченої молоді до викладання й вдосконалення фахової майстерності працюючих педагогів, а також фахових навчальних закладів з підготовки учителів.

Важливим вважаємо те, що до наукового обігу введено близько 30 архівних документів, розкрито нові історичні факти, що дало можливість розширити знання про перебіг досліджуваного суспільно-історичного явища.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Вірогідність і достовірність одержаних дисертантом результатів, викладених у висновках до розділів і в загальних висновках, забезпечено використанням значного кількісно і різноманітного за типами корпусу джерел, застосуванням комплексу адекватних меті і завданням роботи методів, фундаментальних положень сучасної історії педагогіки.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Грунтовно виконана І.В. Тонконог реконструкція маловідомого процесу становлення професійної підготовки вчителів у різних навчальних закладах одного українського регіону – Полтавської губернії, безперечно є вагомим внеском у науку, бо відповідає потребі постійного уточнення й поглиблення вітчизняної історії і є доцільною у сучасних умовах розвитку нашого суспільства.

Практичне значення пропонованого дослідження є беззаперечним, тому що дисертанткою розроблено спецкурс «Потенціал історичного досвіду підготовки вчительських кадрів у Полтавській губернії у XIX – 1917 р. у контексті сучасної реформи школи», який впроваджено у роботу закладів післядипломної педагогічної підготовки, в процес професійної підготовки майбутніх вчителів, про що є відповідні довідки.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Здобує дисертантом нове знання важливе для поглиблення розуміння історичних процесів у вітчизняній освіті. Матеріали й узагальнені твердження роботи можуть бути використані для оновлення й поглиблення навчального інтегрованого курсу «Педагогіка», для проведення спецсемініарів і практичних занять зі студентами педагогічних ВНЗ.

7. Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому.

Дисертація І.В. Тонконог має чітку структуру, що визначається метою і завданнями, поставленими дисертантом. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

Високої оцінки заслуговує логіка викладу матеріалу: аргументовано проаналізовано історіографію досліджуваної проблеми, забезпечено відповідність поставлених завдань висновкам дослідження, які логічно випливають із змісту основного тексту дисертації. Зміст розділів і підрозділів переконує у тому, що автор досягла сформульованої мети дослідження й виконала зазначені у вступі завдання. Загалом зміст дисертації, автореферату, публікацій дисертанта дає підстави стверджувати, що подане до захисту дослідження є самостійним і завершеним, його результати містять наукову новизну, мають теоретичне і практичне значення, пройшли необхідну апробацію у ході обговорень на міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях, семінарах.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Поряд з позитивною оцінкою дисертації вважаємо за необхідне висловити кілька побажань, а саме:

1. Заслуговує на увагу виокремлення в рукописі дисертації періодів розвитку педагогічної освіти у Полтавській губернії у другій половині ХІХ ст. – 1917 р., за критерієм стану мережі закладів (1 розділ). Але в роботі варто було б чітко прописати мету здійсненої періодизації, яка б переконливо аргументувала й обґрунтувала її доцільність. Також не достатньо вмотивованим у авторефераті

дисертації (с. 18) є вибір нижньої хронологічної межі даної періодизації, яка за змістом мала б співпадати з хронологічними межами самого дослідження.

2. В авторефераті в частині обґрунтування актуальності дослідження (ст. 2) автором зазначено прізвища вчених, історико-педагогічні студії яких, присвячені окремим питанням професійної підготовки вчителів на українських теренах. Однак, дисертантка не вказує історичну добу, коли з'явилися ці студії, що збіднює початкове враження від прочитаного, хоча в самій дисертаційній роботі цьому питанню присвячено цілий підрозділ.

3. При формулюванні предмета дослідження не зовсім вдало визначені територіальні межі дослідження, які варто конкретизувати власною назвою губернії.

4. Заслуговує на увагу виокремлення у 1 розділі дисертації (ст.71) соціально-економічних чинників формування мережі закладів, які готували до вчителювання у досліджуваний час, характерні для всієї країни, і для Полтавської губернії, серед яких: реформи освіти 1860 – 1870-х рр., завдяки яким відбулося розширення мережі початкових навчальних закладів, що водночас спричинило нестачу учительських кадрів у другій половині XIX ст., а отже – аргументувало організацію підготовки вчителя;

розвиток сільського господарства, ремісництва, промислових і транспортних підприємств, збільшення обсягів торгівлі, що вмотивувало потребу у грамотних робітниках;

діяльність земств та небайдужих до долі країни громадських діячів, меценатів, які сприяли розвитку початкової освіти і підтримці вчителів;

посилення у II-й половині XIX ст. уваги держави до проблем розвитку шкільної, зокрема жіночої та професійно-педагогічної освіти, внаслідок змін у суспільно-політичному, економічному й культурному житті імперії, та з метою вирішення проблеми неграмотності населення.

З якими не можна не погодитись. Однак, викликає сумнів віднесення до чинників формування, цитуємо: **«відсутність** цілеспрямованої професійної підготовки вчителя для початкової школи у першій половині XIX ст.», оскільки

відсутність чогось не може діяти як створюючий фактор. Таким фактором швидше виступає потреба, на що неодноразово вказує сама дисертантка.

5. Дисертаційна робота не позбавлена граматичних, орфографічних огріхів і помилок.

9. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових виданнях.

Результати наукового дослідження І.В. Тонконог доповідалися на 6 міжнародних, 2 всеукраїнських конференціях. Основні результати дослідження відображено у 16 одноосібних публікаціях, з них – 11 фахові, 1 – у зарубіжному періодичному виданні, 5 – апробаційного характеру.

10. Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Структурна побудова і зміст автореферату ідентичні основним положенням дисертації. Наукові положення, висновки, наведені в авторефераті І.В. Тонконог належним чином розкриті і обґрунтовані в рукописі дисертації.

11. Висновок.

Підводячи підсумок зазначимо, що дисертація І.В. Тонконог «Підготовка вчителів у Полтавській губернії у XIX ст. – 1917 р.» і автореферат оформлені відповідно до вимог п. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р.), а її автор, Тонконог Ірина Віталіївна, заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки

та управління навчальним закладом

О.М. Дутко

